

Sauebeite og forvaltning av naturgoder i fjellet

Forfatter

Gunnar Austrheim, UiO

Gunhild Setten, UiO

Atle Mysterud, UiO

Sammendrag

Sauen er avgjørende for hvordan fjellandskapet vil utvikles i fremtiden. I et pågående forskningsprosjekt (2012-2014) om forvaltning av biologisk mangfold og økosystemtjenester i fjellet i Sør- Norge fokuserer vi nettopp på betydningen beiting av sau har for forvaltningen av dette landskapet. Det er særlig to spørsmål vi reiser: Hva er bærekraftig beitebruk i fjellet? Hvilke naturgoder ønsker vi at sauebeite i fjellet skal levere til samfunnet? Svarene på disse spørsmålene vil avhenge av verdivurderinger hos de ulike brukergruppene i fjellet.

Publisert

2013

Referanse

Sau og Geit nr. 6/2013

Utskriftsdato

26.03.2025 www.fag.nsg.no

Sauebeite og forvaltning av naturgoder i fjellet

Sauen er avgjørende for hvordan fjellandskapet vil utvikles i fremtiden. I et pågående forskningsprosjekt (2012-2014) om forvaltning av biologisk mangfold og økosystemtjenester i fjellet i Sør-Norge fokuserer vi nettopp på betydningen beiting av sau har for forvaltningen av dette landskapet. Det er særlig to spørsmål vi reiser: Hva er bærekraftig beitebruk i fjellet? Hvilke naturgoder ønsker vi at sauebeite i fjellet skal levere til samfunnet? Svarene på disse spørsmålene vil avhenge av verddivurderinger hos de ulike brukergruppene i fjellet.

Sauen har en lang historie i norske fjell. Rundt 75 % av all sauebeiting foregår i dag i fjellet. Sauen er det klart mest vanlige beitedyret i fjellet i Sør-Norge, og sauebeite er en av de viktigste drivkreftene bak endringer av fjellmiljøet. Vi mangler imidlertid tydeligere retningslinjer for forvaltning av sau og andre beitedyr i fjellet (også i verneområder). Dette til tross for at både høy (overbeiting) og lav (underbeiting) tetthet av sau regnes som en trussel mot bevaring av biologisk mangfold og en rekke såkalte økosystemtjenester. Oppfatninger om og praktisering av beitebruk har vært mange, og motstridende interesser blant brukere eller rettighetshavere synes å ha vært et hinder for klarere forvaltningsprioriteringer. I en del tilfeller synes uklare mål og ulik begrepsbruk å tilsløre diskusjonene. Derfor er det sentralt å tydeliggjøre interessekonflikter som ligger til grunn for å kunne gjøre klarere prioriteringer. I forskningsprosjektet utfordrer vi

ulike rettighetshavere i fjellandskapet til å diskutere aktuelle fremtidsbilder for fjellet, ønsket beitebruk og strategier for endring av både forvaltningspraksis og politikk knyttet til sauebeite.

Forskningsprosjektet bygger på studier av de økologiske effektene av sauebeiting i fjellet som har pågått i Hol kommune i Buskerud siden 2002. Flere resultater fra enkeltprosjekter er tidligere presentert i Sau og Geit. I det pågående prosjektet vil rettighetshaverne gjøre sine vurderinger av hva som er et bærekraftig beitetrykk basert på vurderinger av hvordan sauebeiting påvirker naturgoder som for eksempel lammevekt, rypetetthet, gjengroing, vannkvalitet og karbonlagring innenfor et rammeverk der disse naturgodene kan vurderes opp mot hverandre.

Hva er økosystemtjenester?

Rammeverket vi forholder oss til omtales i forskning og forvaltning som økosystemtjenester eller naturgoder. I august i år ble rapporten om Naturens goder – om verdier av økosystemtjenester (NOU 2013: 10) lagt fram. Rapporten er Norges svar på globale utfordringer knyttet til endringer i biologisk mangfold og menneskers aktiviteter som drivkrefter for disse endringene. Begrepet økosystemtjenester er designet for å synliggjøre sammenhenger og avhengighetsforhold mellom mennesker og natur, og hvordan samfunnet på godt og vondt forbruker og utnytter ressurser som vi er helt avhengige av for å eksistere. Eksempler på naturgoder som er knyttet til sauebeite i fjellet finnes i figur 1. Se også: (<http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/tema/naturmangfold/ekspertutvalget-om-verdier-av-okosystemt.html?id=671257>).

Det mest åpenbare vi får fra sauen er produksjon av kjøtt og ull, men også

lagring av karbon er knyttet til beiting. Sauen og sauebeite i fjellet er også svært sentralt for å holde fjellandskapet åpent. Åpne landskap med tydelige spor etter bruk er goder som verdsettes høyt i befolkningen. Det er dette som menes med økosystemtjenester i denne sammenheng. Sauen vil samtidig ha negativ innvirkning på mange naturgoder om tetthetene blir for høye (f.eks. lavere lammevekter, redusert lagring av karbon, færre beiteplanter).

Rammeverket for økosystemtjenester gir oss en mulighet til å vurdere hvordan de ulike godene eller tjenestene er knyttet til hverandre. Det kan gi rettighetshavere, forvaltning og forskere innsikt i hvilke avveininger mellom tjenester som er relevante og nødvendige for å nå et mål om bærekraftig beitebruk i fjellet.

Hva er bærekraftig beitebruk?

Det vi kjenner som «bærekraftig utvikling» skal ivareta nåværende generasjoners behov, uten å ødelegge mulighetene for kommende generasjoner til å tilfredsstille sine behov (Brundtland-kommisjonen 1987). Målet om bærekraft har siden Brundtland-kommisjonen kom med sin definisjon, vært gjenstand for kritisk diskusjon. Ikke minst fordi målet er vagt, og det er avhengig av tid og sted for å kunne gi mening. Også i vårt prosjekt erkjenner vi vanskelighetene med å bruke et slikt begrep. Samtidig forholder vi oss til at i norsk miljø- og landbruksforvaltning er bærekraftig beitebruk etablert som et sentralt mål. Dette kommer til uttrykk i ulike dokumenter, og formuleres ofte på følgende måter: «Bærekraftig utvikling som sikrer bevaring av biologisk mangfold», «Vi skal ha et bærekraftig landbruk» og «Tilgang på beiteareal og et dyretall som er tilpasset beitegrunnlaget gir økologisk bærekraft». Det er på ingen måte klart hva

Eksempler på økosystemtjenester i fjellet som blir påvirket av sauebeiting. Bildet viser sau på beite i Hol på ca. 1200 m o.h. (Foto: Atle Mysterud)

dette innebærer i praksis, og bærekraftig beitebruk som et begrep for å regulere beitetrykket av sau er derfor problematisk av flere grunner.

For det første er den effekten sauen har på økosystemet bestemt av forhold knyttet både til beitedyrene (saueraser, tetthet av dyr og lengde på beitesesongen) og beitemarkene (bl.a. arealbruks-historie og produktivitet). Saueraser som norsk kvit sau vil ha en annen effekt på landskapet enn f.eks. gammelnorsk spelsau, fordi norsk kvit sau er større og har en mer grasdominert diett enn spel. Videre vil tetthet og beitesesongens lengde være avgjørende for hvor stort det faktiske beitetrykket blir gjennom året. Tilsvarende vil lite produktive beitemarker raskere vise tegn på overbeiting sammenlignet med mark med høy produktivitet. For det andre, sauebeiting påvirker mangfold av en rekke planter og dyr på ulike måter. Det kan derfor være både positive og negative effekter av ulike beitereregimer avhengig av hvilke naturgoder, plante- og dyrearter ulike rettighetshavere verdsetter mest.

Kunnskap om hvordan sauebeite virker i kombinasjon med andre drivkrefter, og da særlig klimaendringer, er en forutsetning for bærekraftig forvaltning. Det er f.eks. åpenbart at tregrenser i Norge er sterkt påvirket av husdyrbeite og annen jordbruksaktivitet som vedhogst og slått, men endringer i arealbruk og et varmere klima kan samlet gi en heving av tregrensa. Etter 12 år med forskning i Hol, av bl.a. beiteeffekter på planter, jord, vann, insekter, smågnagere og fugl, og ikke minst studier av sauen selv (bl.a. diett, habitatvalg og vektutvikling), har vi omfattende kunnskaper om hvordan sauen påvirker fjellet. Vi har nå tilstrekkelig kunnskap til å reise nye spørsmål som er sentrale for å kunne identifisere hva bærekraftig beitebruk innebærer. Dette gjelder særlig spørsmålet om den samlede effekten på fjelløkosystemet ved ulike tettheter av sau, men også eksplisitte verdispørsmål knyttet til rettighetshaveres preferanser for ulike naturgoder eller økosystemtjenester, og hvilke avveininger man er villige til å gjøre for å oppnå en bærekraftig beitebruk.

Sauebeiting, rettighetshavere og verdivalg

Fjellet er et viktig landskap for enkeltpersoner, organisasjoner og forvaltningsinstanser. En rekke ulike aktører er derfor med på å påvirke politikk og forvaltning for hvordan sauebeiting i fjellet skal eller bør praktiseres. I forskningsprosjektet har vi engasjert sentrale nasjonale rettighetshavere for å kunne få et grep om hvilke vurderinger og avveininger som gjøres eller ønskes gjort i forhold til hvilke økosystemtjenester fjellet skal levere. Rettighetshaverne som er involvert i dette prosjektet er: Miljødirektoratet, Statens landbruksforvaltning, Norges Bondelag, Den Norske Turistforening, Friluftslivets fellesorganisasjon, Norsk Hytteforbund, Naturvernforbundet, Norges Fjellstyresamband, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Norsk Sau og Geit, Riksantikvaren og Statskog.

Ulike rettighetshavere har ofte ulike prioriteringer av hvilke økosystemtjenester de betrakter som de sentrale for målet om en bærekraftig beitebruk. Ett av hovedmålene med prosjektet er å forstå hvilke verdifulde

Deltakerne på møte på Grimsdalshytta 17.-19. september 2013. Foran fra venstre: Madeleine Kristiansen (Masterstudent Geografi NTNU), Kari Anne Kaxrud Wilberg (Norsk Sau og Geit), Lene Bergersen (Masterstudent Geografi NTNU), Gunhild Setten (forsker samfunnsgeografi NTNU), Erik Brenna (Naturvernforbundet, SABIMA). (Andre rekke fra venstre): Dordi Mogstad (Miljødirektoratet), Carl-Erik Semb (SLF), Erik Hagen (Fjellstyresambandet), Stene Berg (Riksanstikvaren), Kjartan Askim (DNT), William Fagerheim (fasilitator Mind the Gap). Tredje rekke: Gunnar Austrheim (forsker økologi NTNU), Carl Libach (Statskog), Hans Erik Lerkelund (Friluftslivets fellesorganisasjon). Øyvind Løken som representerte Bondelaget på møtet var ikke til stede da bildet ble tatt.

ringer som framføres av de ulike rettighetshaverne når det gjelder bærekraftig beitebruk; hva innebærer en slik beitebruk, og hvordan skal den praktiseres? Det er derfor sentralt å forstå prosessen og argumentene fram til de avveininger som må gjøres mellom ulike rettighetshavere. Det er i disse argumentene de ulike begrunnelsene for hva man ønsker av fjellandskapet ligger. Vi er altså fokusert på å kartlegge og analysere de forhandlingene som rettighetshaverne går inn i med tanke på en prioritering av goder: er det ønskelig med mer skog til ved og CO₂-fangst, eller skal landskapet holdes åpent for å gi godt beite og estetisk vakre landskap for turister og folk som driver friluftsliv? Er det akseptabelt at det gror igjen enkelte steder så lenge landskapet holdes åpent andre steder? Og er det vilje og økonomi til evt. å regulere sauetallet i en retning som vil gi en slik måloppnåelse? På hvilke måter er det mulig å ivareta landskapets identitetsmessige kvaliteter hvis tregrensen heves? Skal det være beitedyr over hele landet, og hvordan skal det eventuelt legges til rette for det? Dette er verdier, og de trenger å bli forstått og tatt hensyn til av og i forvaltningen.

I dette prosjektet bruker vi derfor det som kalles for en strategisk dialogprosess med de ulike rettighetshaverne i fjellandskapet. Rettighetshaverne møtes tre ganger over tre år til såkalte fokusgruppemøter. Under møtene arbeider de individuelt, i grupper og i plenum med et mål om å problema-

tisere og identifisere hva som kan være en god og bærekraftig forvaltningspraksis av biologisk mangfold og økosystemtjenester i fjellet. Vi ønsker altså å få frem hva som er fellesnevneren for deltagerne i fokusgruppen, samtidig som dilemmaer og motsetninger knyttet til for eksempel ønsket målbilde for fjellet kommer til uttrykk. En nøytral tredjepart, William Fagerheim, Mind the Gap, er ansvarlig for fasilitering av møtene sammen med forskerne. Tema for møtene i 2012 og 2013 har vært henholdsvis: Fremtidbilder (Scenarier): Uavhengig av våre ønsker, hvilket landskap ser vi for oss i fjellet i 2030?; og Målbilde: hvilket målbilde for beitebruk i fjellet er ønskelig? Det siste møtet, som avholdes i 2014, vil ha tema; Hvordan utvikle en bærekraftig forvaltningspraksis for beitebruk i fjellet?

Hva ønsker vi å oppnå med prosjektet?

Prinsippet om bærekraftig forvaltning er sakte, men sikkert på vei inn i forvaltningsmålene for alle samfunnssektorer. Dette gjelder også for landbruket og bruken av beitedyr i utmark. Forvaltningen av sauebeite har endret seg fra å være basert på økonomi til også å være basert på argumenter for miljø, sosiale og kulturelle forhold. Fjelllets beitelandskap er natur som har potensial til å gi mange ulike tjenester, men ulike beitetrykk gir stor variasjon i hva fjellet gir av ulike naturgoder. Det springende punktet er hvilke naturgoder man ønsker å prioritere. Dette er

Prosjektet ManEco (Managing ecosystem services through live-stock grazing in alpine cultural landscapes) er finansiert av NFR: Miljø 2015 og Miljødirektoratet for perioden 2012-2014. Mer informasjon finnes på nettsiden: <http://www.ntnu.no/vitenskapsmuseet/maneco>

Gunnar Austrheim,
Vitenskapsmuseet, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim,
gunnar.austrheim@ntnu.no

Gunhild Setten,
Geografisk institutt, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim,
gunhild.setten@svt.ntnu.no

Atle Myrsterud, Centre for Ecological and Evolutionary Synthesis (CEES), Universitetet i Oslo, atle.mysterud@ibv.uio.no

verdispørsmål. Det er vår ambisjon å bidra med kunnskap om de verdier som ligger til grunn for ulike prioriteringer, og hvordan disse er grunnlag for bevisstgjøring og avveining mellom rettighetshaverne. Vi håper å kunne komme tilbake med resultater fra prosjektet i seinere utgaver av Sau og Geit.

Av Gunnar Austrheim,
Gunhild Setten og Atle Myrsterud